

อ่านใหม่-มองใหม่ : ปีสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

Re-Reading – Re-Thinking : New Hypothesis about year of
Establishment of Phra Si Rattana Mahathat Ayutthaya

ดร. เกரியไกร เกิดศิริ

อาจารย์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D.

Lecturer, Department of Architecture, Faculty of Architecture, Silpakorn University

คำสำคัญ : พระมหาธาตุ ;
พระศรีรัตนมหาธาตุ ;
พระศรีรัตนมหาธาตุ อยุธยา ;
ปีก่อนสร้าง

Keywords :

Phra Mahathat ; Phra Si
Rattana Mahathat ; Phra
Si Rattana Mahathat
Ayutthaya ; Year of
Establishment

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “อ่านใหม่-มองใหม่ : ปีการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” มุ่งหมายเพื่อศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เกี่ยวกับอยุธยา เพื่อทราบสถานภาพความรู้ ชุดความคิด ตลอดจนคำอธิบายเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การตรวจสอบสมมติฐานที่มีอยู่เดิม และเสนอสมมติฐานใหม่ด้วยวิธีทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และการสำรวจรังวัดสภาพที่ปรากฏ และเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กัน เพื่อนำไปสู่การเสนอสมมติฐานใหม่เกี่ยวกับการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

สถานภาพของข้อเสนอเกี่ยวกับการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในปัจจุบันมีสมมติฐานว่า พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระงั่ว) ใน พ.ศ. 1917 แต่จากการศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารประวัติศาสตร์ต่างๆ มีข้อสันนิษฐานว่า พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาถูกสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร ใน พ.ศ.1931 โดยสันนิษฐานว่าทรงได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระศรีรัตนมหาธาตุประจำเมืองลพบุรีที่พระองค์ทรงได้ไปปกครองก่อนหน้าที่จะกลับมาขึ้นครองราชสมบัติยังพระนครศรีอยุธยา

Abstract

*“Re-Reading – Re-Thinking : New Hypothesis about year of
Establishment of Phra Si Rattana Mahathat Ayutthaya”* aims to
study Ayutthaya historic account and focuses more on history of



วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
อยุธยา สมัยรัชกาลที่ 5
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ.

Phra Si Rattana Mahathat Ayutthaya so as to figure out the explanation about Phra Si Rattana Mahathat Ayutthaya at present. Integrated studies, in term of history and fieldworks on architectural survey of existing conditions are the main methods. The body of knowledge about the creation of the monastery along with the additional hypothesis will also be formed.

Due to the assumption that Phra Si Rattana Mahathat Ayutthaya was established in 1424, the reign of King Borommarajathiraj I (Khun Luang Phra Ngua), this study has figured out the possibility that Phra Si Rattana Mahathat Ayutthaya could have been built during the reign of King Ramesuan in 1438, and was inspired by Phra Si Rattana Mahathat Lopburi, where he had governed. The concept of constructing the Prang (Principle Stupa) was applied to Ayutthaya. Hence, another hypothesis was proposed.

ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

บทความนี้มุ่งศึกษาบทวนเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา อย่างไรก็ดีด้วยความจำกัดของหลักฐาน และความสับสนของเอกสารประวัติศาสตร์ ทำให้ปีที่สถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยายังคงเป็นปัญหา ซึ่งสถานภาพของข้อเสนอว่าด้วยปีที่สถาปนานั้น คือ พ.ศ. 1917 ในรัชกาลพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว)

ทว่าเมื่อผู้วิจัยทำการศึกษาบทวนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เพิ่มเติมพบว่า ปีที่สถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาอาจเกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร ใน พ.ศ. 1931 ได้อีกแนวทางหนึ่ง เพื่อขยายวงของความคิดว่าด้วยเรื่องปีการสถาปนาที่มีข้อเสนออยู่เดิม โดยข้อเสนอใหม่ที่อาจเป็นไปได้ตามวิถีทางทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอย่างไรก็ดีด้วยความจำกัดของเอกสารทางประวัติศาสตร์ดังที่กล่าวข้างต้น ทำให้ผู้เขียนน้อมรับว่า หากมีการค้นหลักฐานใหม่ๆ ขึ้นในอนาคต ข้อเสนอพื้นฐานที่เสนอไว้ในครั้งนี้อาจจะเข้มแข็งขึ้น หรืออาจจะถูกลบล้างลงก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น

วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การสถาปนาของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนว่าด้วยปีในการสถาปนาองค์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา
2. เพื่อศึกษาสถานภาพการศึกษา ตรวจสอบชุดความคิด ตรวจสอบคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา เพื่อนำไปสู่การศึกษาเชิงวิพากษ์และสร้างสมมติฐาน และนำไปสู่การตรวจสอบสมมติฐานด้วยเครื่องมือทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เพื่อตรวจสอบข้อเสนอใหม่ที่ว่าด้วยปีที่สถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

ความสับสนของการขนานนามระหว่าง “พระมหาธาตุ” และ “พระบรมธาตุ”

จากมูลเหตุแห่งความสับสนสนใจความหมายของคำว่า “เจดีย์” ที่ใช้กันในภาษาไทย คำดังกล่าวมีรากศัพท์มาจาก “เจติยะ” ที่หมายถึง “สิ่งอันควรสักการบูชา” หากได้มีความหมายเฉพาะเจาะจงไปถึงสิ่งก่อสร้างประเภทอาคารเครื่องก่อด้วยหินหรืออิฐที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพัฒนารูปทรงมาจากมูลดินจนมีรูปแบบตัวเรือนเป็นแบบลอมฟางบ้าง เป็นแบบองค์ระฆังบ้าง รวมไปถึงการปักฉัตรราวลี หรือร่มไว้ด้านบนของมูลดิน ซึ่งต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นปล้องไฉนที่ทำด้วยเครื่องก่อเช่นเดียวกับตัวองค์ระฆัง ซึ่งในความเป็นจริง

แล้วควรเรียกสิ่งก่อสร้างดังที่กล่าวมานี้ว่า “สถูป (Stupa)” ซึ่งมีความหมายตรงกับรูปทรงที่พัฒนาขึ้นมาจากมูลดิน และลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ

ทั้งนี้คำว่า “สถูป” เป็นคำมาจากภาษาบาลีว่า “อุปะ” ซึ่งเมื่อมีการประดิษฐานพระพุทธรูปจากอินเดียยังเกาะลังกาได้รับเอาธรรมเนียมการบูชาพระสถูปเข้ามาด้วย หากแต่ในลังกานั้นเรียกสถูปว่า “ดากาบา (Dagaba)” ซึ่งมาจากคำว่า “ธาดุคัพพะ” ซึ่งแปลว่าห้องที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งแสดงให้เห็นแนวความคิดการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในห้องบูชาที่สามารถเข้าไปสักการบูชาได้นั่นเอง

แต่ทว่าในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปนั้นได้ใช้คำว่า “เจดีย์” ในความหมายของ “สถูป” อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในพม่า และไทย กล่าวคือในพม่าเรียกว่า “เซดี” และในภาษาไทยเรียกว่า “เจดีย์” ทว่าในภาษาถิ่นไทยภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า “ธาตุ” ซึ่งตรงกับความหมายของการทำหน้าที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพุทธองค์ หรืออุษีนั้นเอง

นอกจากนี้ ในภาษาไทยกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยายังปรากฏมีอีก 2 คำ คือ คำว่า “พระมหาธาตุ” และ “พระบรมธาตุ/พระมหาเจดีย์” ที่มักใช้สลับสับสนกัน เนื่องจากในปัจจุบันรับรู้ในความหมายว่าเป็น “สถาปัตยกรรมเครื่องก่อหรือที่เรียกว่าสถูป ที่ทำหน้าที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ” ซึ่งหมายถึง “พระบรมอัฐิของพระพุทธเจ้า”

สำหรับการศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” แทนการใช้ชื่อเรียกว่า “วัดมหาธาตุอยุธยา” ซึ่งในปัจจุบันเป็นชื่อที่ใช้เรียกกันอย่างแพร่หลาย เนื่องจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาได้ให้ความหมายของคำว่า “พระมหาธาตุ” หรือ “พระศรีรัตนมหาธาตุ” นั้นหมายถึง “พระสถูปที่เป็นทรงปรางค์” ซึ่งมีหลักฐานอ้างอิงแน่ชัดว่าคือนโบราณได้เรียกชื่อทั้งสองให้แตกต่างกันโดยใช้รูปทรงเป็นตัวจำแนก ดังปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาที่กล่าวถึงข้อมูลดังข้อความว่า “พระมหาธาตุที่เป็นหลักกรุงศรีอยุธยา 5 องค์ คือ [1] พระมหาธาตุวัดพระราม 1, [2] พระมหาธาตุวัดมหาธาตุ 1, [3] พระมหาธาตุวัดราชบูรณ 1, [4] พระมหาธาตุวัดสมรโกฏ 1, [5] พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์ 1”¹

ในขณะที่ในเอกสารเดียวกันนี้ก็ได้อีกเรียก “พระสถูปที่เป็นทรงเจดีย์” ว่า “พระมหาเจดีย์” ดังข้อความว่า “พระมหาเจดีย์ฐานที่เป็นหลักกรุง 5 องค์ คือ [1] พระมหาเจดีย์วัดสวนหลวงสพสวรรค์ 1, [2] พระมหาเจดีย์วัดขุนเมืองใจ 1, [3] พระมหาเจดีย์วัดเจ้าพระยาไทย 1, [4] พระมหาเจดีย์วัดภูเขาทอง สูงเส้นท้าว 1, [5] พระมหาเจดีย์วัดใหญ่ไชยมงคล สูงเส้นท้าว 1”²

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่าคำว่า “พระมหาธาตุ” นั้นจึงต้องมีรูปทรงทางสถาปัตยกรรมเป็น “สถูปทรงปรางค์” และนอกจากนี้

น. ณ ปากน้ำ ให้ข้อสังเกตว่า “เมืองเก่าแก่ก่อนอยุธยา เช่น สิงห์บุรี ราชบุรี ลพบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี เมืองพิชัย ศรีสัชนาลัย พิษณุโลก แม่อยุธยา ล้วนทำปรางค์บรรจุพระบรมธาตุทั้งสิ้น และเรียกว่า วัดมหาธาตุบ้าง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุบ้าง วัดหน้าพระธาตุบ้าง วัดศิระเมืองบ้าง ตามความนิยมของแต่ละที่ แต่ละท้องถิ่น”³ และหากพิจารณาชื่อเก่าแก่ของวัดที่ใช้ชื่อว่า “วัดพระบรมธาตุ” จะเห็นว่ามีสถูปเจดีย์ประธานของวัดเป็น “เจดีย์ทรงระฆัง” อาทิเช่น พระบรมธาตุทุ่งยั้ง อ.ทุ่งยั้ง จ.อุตรดิตถ์, พระบรมธาตุไชยา อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี, พระบรมธาตุนครชุม อ.เมืองฯ จ.กำแพงเพชร, พระบรมธาตุคอยสุเทพ อ.เมืองฯ จ.เชียงใหม่ เป็นต้น รวมทั้งชื่อเดิมของวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช เป็นต้น

แสดงความแตกต่างกัน
ระหว่างรูปทรงทาง
สถาปัตยกรรมกับคำนาม
ที่กล่าวเรียกขาน กล่าวคือ
ภาพซ้าย คือ “พระมหาธาตุ”
ซึ่งหมายถึง “สถูปทรง
ปรางค์” ในขณะที่ภาพขวา
คือ “พระมหาเจดีย์” หรือ
“พระบรมธาตุ” หรือ
“พระสถูปทรงเจดีย์”



นอกจากเอกสารประวัติศาสตร์คำให้การชาวกรุงเก่า (เอกสารจากหอหลวง) ที่นำมายกตัวอย่างนั้น ในเอกสารทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ก็มีการเรียก “สถูปทรงปรางค์” ว่า “พระมหาธาตุ” หรือ “พระศรีรัตนมหาธาตุ” ตัวอย่างเช่น “ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ท่านจึงขุดเอาพระศพเจ้าอ้ายพญา เจ้ายี่พญาไปถวายพระเพลิง ที่ถวายพระเพลิงนั้นให้สถาปนาพระมหาธาตุ พระวิหาร แล้วให้นามชื่อว่าวัดราชปุ่น”⁴ หรือ “และที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระรามธิบดีที่พระองค์สร้างกรุงนั้นให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นพระอารามหลวงให้นามชื่อวัดพระราม”⁵ หรือ “ตั้งบ้านหลวงอยู่ริมวัดสุทวาทและที่บ้านสมเด็จพระพันปีหลวงนั้นพระเจ้าอยู่หัวให้สถาปนาสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ มีพระระเบียงรอบ และมุมพระระเบียงนั้นกระทำให้เป็นทรงเมรุราชอันรจนา และก่อปรด้วยพระอุโบสถพระวิหารการเปรียญ และสร้างกุฏิถวายพระสงฆ์เป็นอันมาก แล้วเสร็จให้นามชื่อว่าวัดไชยวัฒนาราม”⁶

ในที่นี้จึงขอสรุปว่า ในสมัยอยุธยา นั้น คำเรียกชื่อว่า “พระมหาธาตุ” จะใช้เรียก “พระสถูปทรงปรางค์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ” และคำว่า

“พระศรีรัตนมหาธาตุ” หรือ “พระศรีรัตนธาตุ” จะใช้เรียก “พระสถูปทรงปราสาทที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่เป็นประธานของเมือง” ในขณะที่ “พระสถูปทรงเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ” จะเรียกว่า “พระมหาเจดีย์” เพราะฉะนั้นการกล่าวถึงคำว่า “พระมหาธาตุ” แทนการเรียก “พระปราสาท” ในเอกสารจำพวกพงศาวดารจึงทำให้ผู้อ่านในชั้นหลังเข้าใจผิด คิดว่ากล่าวถึง “นาม” ของ “วัดพระมหาธาตุ” อันนำไปสู่การตีความที่คลาดเคลื่อนไปด้วยนั่นเอง

ที่มาและความหมายของ “พระมหาธาตุ” “พระปราสาท” “พุทธปราสาท”

ดังที่กล่าวมาในเนื้อหาข้างต้นแล้วว่า คำเรียกชื่อว่า “พระมหาธาตุ” จะใช้เรียก “พระสถูปทรงปราสาทที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ” และคำว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุ” หรือ “พระศรีรัตนธาตุ” จะใช้เรียก “พระสถูปทรงปราสาทที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่เป็นประธานของเมือง” ในเนื้อหาส่วนนี้ขออธิบายความหมายของพระมหาธาตุหรือพระปราสาทดังที่มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

คำว่า “ปราสาท” นั้น สมเด็จฯ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงวินิจฉัย และให้ความหมายไว้ว่า

คำว่าปราสาท เหนจะมาแต่ปราทณะ (ปร+องคณ)

แปลว่า ซาลา ว่า ทางเดินเข้า เช่น เทวสถานเมื่อเข้าโคปุระแล้วก็ถึงปราทณะ แล้วจึงถึงเทวาลัย เพราะเป็นของติดต่อกันอยู่เลย ทำให้เข้าใจไปผิดๆ “คำว่าปราสาท” แม้บัดนี้ก็ยังเข้าใจเป็นสองอย่างว่าที่อยู่ได้ ว่ายอดรูปดอกข้าวโพดก็ได้⁷

สำหรับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยและให้ อรรถาธิบายไว้ว่า

พระปราสาทนั้น แบบอย่างมาแต่ปราสาท คือ เรือนหลายชั้น ซึ่งเดิมสร้างด้วยเครื่องไม้เป็นที่อยู่ของคนมั่งมี นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้นลงมาจนเศรษฐี จึงนับถือกันว่าปราสาทเป็นเรือนของบุคคลชั้นสูง ถ้าเป็นแต่บุคคลสามัญก็อยู่เรือนโรงชั้นเดียว แต่เดิมถือเป็นคติดังนี้ ครั้นมาถึงสมัยอันหนึ่งจะเป็นด้วยเหตุใดยกไว้ก่อน ผู้สร้างปราสาทประสงค์จะสร้างเรือนเพื่อใช้การแต่หลังเดียว แต่ต้องการจะให้คงเป็นปราสาทให้สมศักดิ์ จึงแก้แบบแผนปราสาททำแต่ชั้นล่างให้กว้างขวางใหญ่โต ชั้นบนต่อขึ้นไปลดส่วนโค้งลง คงให้มีแต่รูปปรากฏว่าเป็นปราสาทเช่นนี้ แต่แรกทำด้วยเครื่องไม้ ภายหลังมาเปลี่ยนเป็นสร้างด้วยอิฐและศิลาจึงเกิดเป็นพระปราสาท ขอบสร้าง

ทั้งพวกถือพระพุทธศาสนาและพวกถือศาสนาพราหมณ์ มักสร้างเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเทวรูปอันเป็นประธาน ด้วยจะทำให้เห็นว่าอยู่ปราสาท ดูเหมือนแบบพระปรางค์ที่สร้างในอินเดียแต่เดิมจะมีเครื่องหมายผิดกัน ถ้าปรางค์สร้างในพระพุทธศาสนาอย่าให้ทำเป็นพระสถูป ถ้าปรางค์สร้างในศาสนาพราหมณ์อย่าให้ทำเป็นตรีศูลหรือธงศูล⁸

ทั้งนี้ รองศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ให้ที่มาของคำว่า “ปรางค์” ว่า “มาจากภาษามอญ หมายถึง หอ”⁹

จะเห็นได้ว่าในการศึกษาในปัจจุบันนี้ “พระปรางค์” ถูกให้ความหมายว่าเป็นสถาปัตยกรรมทางศาสนาที่ใช้กระบวนการถอดรหัส และตีความคติเรื่อง “เขาพระสุเมรุ” แล้วจึงคลี่คลายออกมาสู่การวางผังและการออกแบบสถาปัตยกรรมกลายเป็นรูปทรงของ “พระปรางค์”

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อคิดเห็นว่า คำอธิบายว่ารูปทรงทางสถาปัตยกรรมของพระปรางค์นั้นเกี่ยวพันหรือมีความหมายว่าเป็น “เขาพระสุเมรุ” เพียงอย่างเดียวนั้นไม่ถูกต้องทั้งหมด หากมองว่ารูปทรงทางสถาปัตยกรรมของพระมหาธาตุหรือพระปรางค์นี้คลี่คลายรูปแบบมาจากปราสาทเขมรยุคโบราณ เนื่องจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นที่มานั้นมีชื่อเรียกว่า “ทรงศิขร” ซึ่งมีความหมายถึง “ภูเขา” นั้นย่อมเกี่ยวพันกับแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่อง “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” แต่ทว่าศาสนาของโลกตะวันออก อาทิ “ศาสนาพุทธ” และ “ศาสนาฮินดู” นั้นก็มีความข้องเกี่ยวกับภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น “เขาพระสุเมรุ” “เขาไกรลาส” “เขาคันธมาสน์” เป็นต้น เพราะฉะนั้นสถาปัตยกรรมที่ถูกออกแบบนั้นให้เป็นส่วนหนึ่งหรือทำหน้าที่รับรองศาสนาที่แตกต่างกัน รวมทั้งนิยามที่แตกต่างกัน ย่อมมีเหตุผลเค้ามูลที่เป็นรากเหง้าของคติความเชื่อที่นำมาเป็นต้นธาร และแรงบันดาลใจที่ย่อมแตกต่างกันออกไปด้วยนั่นเอง

นอกจากนี้การสร้างศาสนสถานที่ทำหน้าที่สำหรับการประดิษฐานสิ่งอันควรเคารพบูชาของศาสนาต่างๆ และนิยามต่างๆ นั้น แต่เดิมที่ก็ออกแบบเป็น “ปราสาท” ซึ่งหมายถึง “เรือนซ้อนชั้น” ที่สะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพที่สูงส่งของผู้ที่อยู่อาศัยว่าหาใช่คนธรรมดาไม่ ทั้งนี้ต้องเป็นกษัตริย์ หรือคหบดีผู้ร่ำรวย แนวคิดในการสร้าง “ปราสาท” เพื่อแสดงออกถึงสถานภาพที่สูงส่งและแตกต่างไปจากคนธรรมดาสามัญจึงถูกนำไปให้ความหมายเป็น “สถานที่ประทับของพระเจ้า” ด้วยนั่นเอง เพราะฉะนั้นหากมีการก่อสร้างศาสนสถานในรูปแบบของปราสาทและมีเรือนยอดแบบศิขรจึงมีจำเป็นต้องหมายถึงเพียงแต่เป็นเขาพระสุเมรุเท่านั้น ตัวอย่างเช่น “ปราสาทนครวัด” ซึ่งมีชื่อในจารึกว่า “บรมวิษณุโลก” อันหมายถึงการเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูเนื่องในนิยามไวษณพ เพราะฉะนั้นการสร้างเรือนยอดทรงศิขรของปราสาทนครวัดจึงมิได้หมายถึงการเป็นเขาพระสุเมรุ แต่ทำหน้าที่เป็น “พระมหาปราสาท” ของ

พระวิษณุ หรือตัวอย่างของ “ปราสาทเขาพนมรุ้ง” และ “ปราสาทเขาพระวิหาร” ซึ่งเป็นที่แน่ชัดว่าเป็นศาสนสถานฮินดูเนื่องในคิวนิกาย ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้นปราสาทที่ก่อสร้างเรือนยอดเป็นทรงศิวะนั้นจึงหมายถึง “เขาไกรลาส” อันเป็นที่ประทับของพระศิวะ หรือตัวอย่างของ “อานันดาภูกุญญา” ซึ่งเป็นศาสนสถานที่สำคัญในวัฒนธรรมพุกาม ซึ่งมีการก่อสร้างเป็นศาสนสถานเนื่องในพระพุทธศาสนาที่ให้ความหมายของตัวอาคารที่เชื่อมโยงกับ “ภูเขาคันธมาสน์” หรือ “เขาหอมหวล” อันเป็นสถานที่จำพรรษาของบรรดาปัจเจกพุทธเจ้าตามคัมภีร์ทางศาสนา เพราะฉะนั้นเรือนยอดทรงศิวะแบบพุกามของอานันดาภูกุญญา จึงมีความหมายถึง “เขาคันธมาสน์” รวมทั้งพระมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง คือ “พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท” ซึ่งมักมีคำอธิบายว่ามีความหมายถึงเขาพระสุเมรุ แต่เมื่อหากพิจารณาพระนามของพระที่นั่งร่วมกับคัมภีร์ทางศาสนาที่ใช้อ้างอิงในแง่ความหมายของเขาพระสุเมรุก็จะทำให้ทราบว่าในความเป็นจริงแล้ว ยอดพระมหาปราสาทของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้นมีได้หมายถึงเขาพระสุเมรุ หากแต่หมายถึงพระมหาปราสาทบนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่เป็นที่ประทับของพระโพธิสัตว์เพื่อรอคอยเวลาจุติลงมาเป็นพระบรมโพธิสัตว์ดำรงพระชนม์ชีพในโลกมนุษย์และได้ค้นพบสัจธรรม

จากข้อมูลในประเด็นที่ว่าด้วยคติและชุดความคิดที่ส่งผลมาสู่การตีความและประยุกต์ไปสู่การออกแบบสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม ทั้งที่เป็นอาคารที่ทำหน้าที่เป็นศาสนสถานเนื่องในสถาบันศาสนา หรือเป็นอาคารที่ทำหน้าที่เป็นที่ประทับและวาระาการเนื่องในสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ยกมากล่าวข้างต้น ต่างก็มีความหมายที่แตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นในการตีความรูปทรงทางสถาปัตยกรรมแบบ “ทรงศิวะ” หรือเป็น “อาคารที่มีเครื่องยอด” หรือที่เรียกว่า “กุฎาคาร” นั้นต้องพิจารณาให้เห็นคติที่เป็นค้ำคูณในการออกแบบสร้างสรรค์ และหน้าที่ของอาคารที่สัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมต่างๆ จึงจะทราบถึงที่มาและความหมาย หาใช่เป็นแต่เพียงความหมายถึง “เขาพระสุเมรุ” เท่านั้น

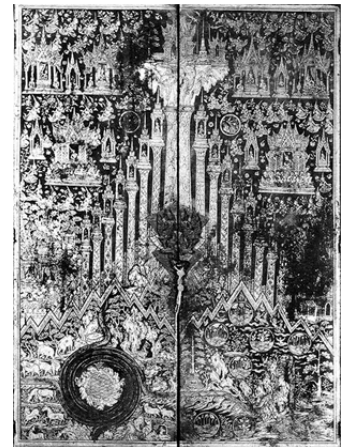
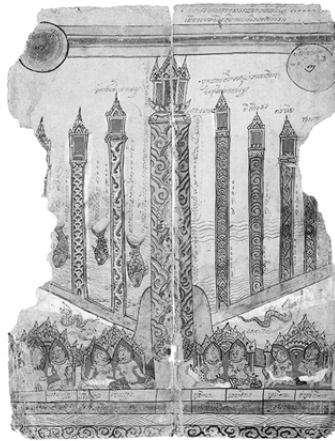
อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในประเด็นเรื่องพัฒนาการรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระปรางค์นั้นจะเห็นได้ว่า มีข้อเสนอที่พิจารณาพระปรางค์ในฐานะของ “พระพุทธรูปเจดีย์” ในเชิงความหมายในการก่อสร้างเพื่อสนองต่อประโยชน์ใช้สอยทางพระพุทธศาสนา¹⁰ ในลักษณะที่เป็น “สถาปัตยกรรมที่ทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ควรเคารพบูชาเนื่องในพระพุทธศาสนา” ซึ่งในความเป็นจริงแล้วสามารถเป็นได้ทั้งพระเจดีย์ พระปรางค์ พระมณฑป ซึ่งแต่ละรูปแบบนั้นมีลักษณะของแนวคิดในการสร้างสรรค์และพัฒนาการทางเชิงช่างซึ่งได้รับการสืบทอดต่อกันมาหลายยุคสมัยที่บรรลุถึงคุณลักษณะในแง่ของสุนทรียภาพและความหมายในทางพุทธปรัชญา¹¹ และนำไปสู่การเรียกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระมหาธาตุหรือพระปรางค์ว่า “พุทธปรางค์”

ทั้งนี้ความหมายของ “พระมหาธาตุประจำเมือง” หรือ “พระศรีรัตนมหาธาตุ” นั้น ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ ให้ข้อเสนอไว้ว่า “ประการแรก” การสร้างปราสาทที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นปราสาทซ้อนบนฐานซ้อนสูง ซึ่งแต่เดิมมาเป็นฐานนาคสี่ที่สอดคล้องกับพระราชอำนาจหนึ่งของกษัตริย์เขมรยุคโบราณ เจ้าเมืองประเทศราชไม่มีความชอบธรรมที่จะสร้างศาสนสถานประเภทนี้ขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้นในการสถาปนาพระมหาธาตุที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เทียบเคียงได้กับศาสนสถานของเขมรยุคโบราณขึ้นในบริเวณที่เคยรับวัฒนธรรมเขมรยุคโบราณอย่างเข้มข้น จึงอาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของกษัตริย์ท้องถิ่น เพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองปกครองเหนือดินแดนรัฐของตน “ประการที่สอง” คือ การสถาปนาพระมหาธาตุขึ้นเป็นพุทธสถานประจำเมืองน่าจะผูกพันอยู่กับคติการแสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาลซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ซึ่งปรากฏมีการสถาปนาพระมหาธาตุทรงปราสาทขึ้นมากมายในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาในเวลาไล่เลี่ยกัน จึงแสดงถึงความพยายามแข่งขันเพื่อสร้างความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองปกครองของนครรัฐของตน ด้วยการแสดงสัญลักษณ์ของปริณิพลแห่งอำนาจในรูปแบบของปริณิพลของจักรวาลที่ถ่ายทอดรูปแบบมาเป็นสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม¹² ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีความนิยมในคติ “ไตรภูมิ” ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเรียบเรียงเอกสารสำคัญทางศาสนา คือ “ไตรภูมิพระร่วง” โดยพระยาสิทธิสุโขทัยในราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษ 19 ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่ามีการกล่าวถึงพระอโนมทัสสี พระอาจารย์ของพระยาสิทธิในเอกสารดังกล่าว ทั้งนี้พระอโนมทัสสีนั้นได้ลงมาศึกษาพระพุทธศาสนายังอโยธยา ทั้งนี้โยธยาเองก็ได้รับพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์มาจากการเผยแผ่ของพระปิยทัสสีแห่งสำนักอุทุมพรมหาสวามีเมืองพันด้วย อันแสดงให้เห็นว่าพระศรีรัตนมหาธาตุในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่สร้างขึ้นตามคติดังกล่าวนั้นมีอายุไม่ต่ำกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 18¹³

นอกจากนี้ นนทชัย ทองพุ่มพุกษ์ อธิบายว่าพระปราสาทที่ถูกสร้างขึ้นในบริเวณภาคกลางของไทย อาจเป็นเครื่องหมายแสดงความสัมพันธ์กับมณฑลอำนาจเนื่องในอารยธรรมเขมรยุคโบราณ ทั้งนี้ระดับความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีศูนย์กลางกับพื้นที่ภายใต้อาณาบริเวณมณฑลของอำนาจนั้น อาจจะมีมองภาพได้จากระเบียบทางสถาปัตยกรรมของพระปราสาท กล่าวคือ หากว่าในช่วงเวลาที่มีการก่อสร้างพระปราสาทในพื้นที่ภายในปริณิพลแห่งอำนาจนั้นมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางอย่างแนบแน่น ระเบียบทางสถาปัตยกรรมก็จะใกล้ชิดกับระเบียบแบบแผนอันเคร่งครัดของปราสาทหินที่สร้างในศูนย์กลาง หากแต่ช่วงเวลาใดความสัมพันธ์ทางอำนาจมีความยืดหยุ่น ผ่อนปรน ระเบียบอันแข็งแกร่งของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นก็จะมีการพลิกผันแปรเปลี่ยนไปด้วย นอกจากนี้พระปราสาทยังทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของ

มณฑลอานาจที่เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวาง ในแง่นี้ชุมชนท้องถิ่นอาจสร้างขึ้นเองเพื่ออ้างความสัมพันธ์กับมณฑลอานาจเนื่องในอารยธรรมเขมรยุคโบราณ ซึ่งอาจมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอ้างสิทธิธรรมทางการเมือง และในทางตรงกันข้ามรัฐที่พยายามสถาปนาปริมณฑลอานาจใหม่ก็อาจใช้ปราศรัยเป็นสัญลักษณ์แห่งมณฑลอานาจใหม่นั้นด้วย¹⁴

ซ้าย : ภาพจิตรกรรมบนสมุดข่อยแสดงรูปภาพของเขাপระสุเมรุ ตลอดจนภูมิต่างๆ ตามคติเรื่อง “ไตรภูมิ” ที่หยั่งรากลงลึกอยู่กับสังคมพระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จนส่งอิทธิพลไปสู่การตีความ การประยุกต์ และการนำเสนอคติเรื่องไตรภูมิออกมาอยู่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งผลงานศิลปกรรม และผลงานสถาปัตยกรรม



ขวา : การถ่ายทอดคติเรื่องเขাপระสุเมรุออกมาสู่ผลงานประณีตศิลป์ไทย งานลงรักปิดทองบานประตูของคูพระธรรมสมัยอยุธยา สะท้อนให้เห็นถึงความลึกซึ้งในตัวตนของคติที่อยู่ในสำนึกของนายช่างศิลปินที่เป็นคนออกแบบ ลวดลายและวางองค์ประกอบที่มีความถูกต้องแม่นยำตามคติและมีความงดงามอย่างยิ่ง

ทั้งนี้รูปทรงทางสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุได้โยงยึดกับแนวคิด “จักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา” ผ่านการตีความ “ไตรภูมิ” มาสู่กระบวนการออกแบบ ทั้งนี้ในสมัยอยุธยานั้นทศนะต่อจักรวาลทั้งในศาสนาพุทธและฮินดูถูกนำมาใช้ในเชิงสัญลักษณ์ในหลายรูปแบบ เช่น การแสดงพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ในฐานะของจักรพรรดิราช อันเป็นเหมือนราชาแห่งราชาทั้งหลายในจักรวาล ซึ่งการจะเป็นพระจักรพรรดิราชได้ต้องเป็นผู้ที่ทำบุญสร้างบารมีอย่างยิ่งใหญ่มาในอดีตชาติ¹⁵ ซึ่งให้ความหมายของผู้ปกครองสูงสุดของรัฐ มีสถานะทางสัญลักษณ์ว่าเป็นใหญ่ที่สุดในโลกทั้งสามรวมทั้งคติในการมองสถานะความสัมพันธ์ระหว่างเมืองศูนย์กลางพระราชอำนาจกับเมืองภายใต้พระราชอำนาจในลักษณะของ “มณฑล”¹⁶ และแสดงออกผ่านลักษณะทางกายภาพในการออกแบบสถาปัตยกรรม การวางผังบริเวณ ตลอดจนคติสัญลักษณ์ และรูปแบบการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่ช่วยขับเน้นความหมายของภาพรวมผลงานสร้างสรรค์ทางสถาปัตยกรรมนั้นให้มีความสมบูรณ์ นอกจากนี้ผู้ที่เป็นใหญ่เหนือโลกทั้งสามในทางพระพุทธศาสนานั้นมีนัยแสดงถึงพระพุทธองค์ เพราะฉะนั้นจึงมีธรรมเนียมในการเปรียบเทียบบารมีของกษัตริย์เฉกเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ในยามที่ยังทรงสถานะเป็น “พระบรมโพธิสัตว์” ก่อนการละทิ้งราชสมบัติเพื่อแสวงหาทางหลุดพ้นและได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ ดังแสดงให้เห็นถึงผ่านแนวคิด “หน่อพุทธางกูร” ของกษัตริย์อยุธยานั่นเอง

นอกจากนี้ ในคัมภีร์อัคคัญญสูตรซึ่งเป็นพุทธาธิบายที่ว่าด้วยการกำเนิดโลกและจักรวาลได้นำเสนอว่า ผู้ที่เสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์ต้องเป็นผู้สั่งสมบุญญาบารมีมาไว้มากตั้งแต่ชาติปางก่อน อันแสดงออกผ่านความสมบูรณ์และความมั่งคั่งของชีวิตในชาติภพนี้ ดังแสดงออกผ่านปราสาทราชวัง เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภคอันทำขึ้นจากสิ่งของมีค่า และหาได้ยากยิ่ง ทั้งนี้ อาจารย์รักสิตา สีนเอกเอี่ยม ยังเสนอว่าในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมอยุธยาที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการคิดและระบบความเชื่อ 6 ประการ คือ คติกษัตริย์, พุทธศาสนา, จักรวาลวิทยา, ศาสนาฮินดู, ดาราศาสตร์-โหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ ผสานเป็นวัฒนธรรมการสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรม สื่อความหมายจากนามธรรมมาสู่รูปธรรม¹⁷

พระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี : ต้นธารศิลปสถาปัตยกรรม พระมหาธาตุทรงปรากฏในลุ่มน้ำภาคกลางของไทย

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนารุ่งเรืองมากขึ้นที่อาณาจักรมอญทางตอนใต้ของพม่า รวมไปถึงได้รุ่งเรืองอย่างสูงยิ่งที่เมืองพุกามในพม่าตอนบน เนื่องมาจากภาวะสงครามในเกาะลังกา สำหรับในพื้นที่ในเขตดินแดนประเทศไทยก็เริ่มปรากฏหลักฐานการสร้างบ้านแปงเมืองและมีการสถาปนาพระบรมธาตุขึ้นด้วยเช่นกัน เช่น พระบรมธาตุหริภุญชัยที่มีสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมอญและพม่า หรือแม้แต่พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรภาคใต้ที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พยายามจะยึดโยงเข้ากับศูนย์กลางพระพุทธรูปที่ลังกา เป็นต้น

แม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นนอกจากจะมีเมืองพุกามที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธรูปแบบเถรวาทแล้ว ในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงและสาบก็ยังมีถือนับถือพระพุทธรูปนิกายมหายานเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งแม้ว่าจะเป็นการประดิษฐานดวงเทียนแห่งพุทธศาสนาขึ้นเป็นระยะเวลาดสั้นๆ แต่ก็มิใช่บัพทและอิทธิพลอย่างสูงยิ่งต่อดินแดนลุ่มน้ำโขงและสาบและดินแดนลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยซึ่งมีสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน

กล่าวคือ ศูนย์กลางอำนาจแห่งลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นอยู่ที่ “เมืองลพบุรีโบราณ” หรือที่รู้จักกันว่า “เมืองละโว้” ทว่าเมืองนี้เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีการตั้งถิ่นฐานซ้อนทับกันหลายยุคหลายสมัยอยู่บนที่ตั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคสมัยวัฒนธรรมทวารวดี เมืองลพบุรีโบราณก็เป็นเมืองที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากปรากฏมีหลักฐานทางโบราณคดีและโบราณสถานจำนวนมากมาย โดยเฉพาะพระมหาสถูปเพื่อเป็นองค์ประกอบของเมืองด้วย คือ “พระมหาสถูปวัดนครโกษา” นอกจากนี้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ “ชินกาลมาลีปกรณ์” ยังกล่าวถึง การที่พระนางจามเทวีซึ่งเป็นพระธิดาของกษัตริย์ลพบุรีขึ้นไปครองเมือง

หริภุญไชยพร้อมกับพระมหาเถร และช่างฝีมือแขนงต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางพุทธศาสนา และชุมชนที่มีความซับซ้อนและมีทรัพยากรที่หลากหลาย トラบจนกระทั่งสมัยอาณาจักรเขมรเรืองอำนาจ เมืองลพบุรีโบราณก็ยังทำหน้าที่เมืองสำคัญอยู่ดังเดิม และกลายเป็นเมืองสำคัญอย่างยิ่งเมืองหนึ่งของอาณาจักรเขมรด้วย¹⁸ ซึ่งพบร่องรอยของสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุในสมัยอาณาจักรเขมรจำนวนมากมายังที่เมืองลพบุรีโบราณ โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่มีการก่อสร้างปราสาทศิลาแลงเป็นพระปรางค์ 3 องค์เนื่องในพระพุทธรศานานิกายมหายาน¹⁹ ซึ่งเป็นต้นเค้าของการสร้างสรรค์ศิลปสถาปัตยกรรมพระปรางค์วัดพระศรีรัตน-มหาธาตุลพบุรีอีกด้วย

เมื่อทำการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตลอดจนภูมิศาสตร์ของพื้นที่ภาคกลางอย่างบูรณาการแล้วทำให้มีข้อสันนิษฐานว่า ราชธานีเดิมก่อนย้ายลงมายังกรุงศรีอยุธยาในนครจะเป็น “เมืองละโว้” เนื่องจากที่ตั้งของเมืองเป็นชัยภูมิที่ยอดเยี่ยมด้วยคุณสมบัติของการเป็นชุมทางที่สามารถเชื่อมต่อไปยังพื้นที่ราบสูงโคราชและพื้นที่ตอนในของแม่น้ำป่าสักได้ รวมไปถึงมีเส้นทางแม่น้ำลพบุรีที่เชื่อมไปยังแม่น้ำเจ้าพระยาได้โดยสะดวก จึงมีคุณสมบัติอันเหมาะสมในการเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองของกลุ่มแม่น้ำภาคกลางก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าอู่ทอง และแม้ว่ามีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองราชธานีแล้ว เมืองละโว้ก็ยังทำหน้าที่เป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ด้วยเป็นที่ตั้งของพระศรีรัตนมหาธาตุอันเก่าแก่ของกลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทย แม้ว่าพระพุทธรศานาเถรวาทจะลงหลักปักฐานยังดินแดนกลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยอย่างเข้มแข็ง ทว่ารูปทรงทางสถาปัตยกรรมที่แพร่หลายและนิยมมาอยู่ก่อนหน้ากลับเป็นแรงบันดาลใจมาจากรูปทรงพระปรางค์ของปราสาทหินอันสะท้อนให้เห็นว่าการเข้ามาของพระพุทธรศานาในช่วงดังกล่าวนั้นเป็นการเข้ามาในลักษณะของการเผยแผ่ของลัทธิธรรม หาได้นำพาวิธีคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมมาด้วยไม่ คงปล่อยให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถานอื่นๆ ที่แพร่หลายอยู่เดิมดำรงบทบาทเป็นแรงบันดาลใจสู่การสร้างสรรคสถาปัตยกรรมในพระพุทธรศานา²⁰ สำหรับเมืองลพบุรีในสมัยโบราณภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรนั้นมีการก่อสร้างศิลปสถาปัตยกรรมจำนวนมากมายังที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปสถาปัตยกรรมแบบเขมรเมืองพระนคร อย่างไรก็ดีในทัศนะความคิดภายใต้เจตนาชาตินิยมที่ผ่านมาของประเทศไทยในอดีตได้พยายามปฏิเสธการมีบทบาทและความสัมพันธ์ของอาณาจักรเขมรที่มีเหนือดินแดนกลุ่มน้ำภาคกลางของไทย ทำให้มีการกำหนดเรียกศิลปสถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุแบบเขมรดังกล่าวว่า “ศิลปะลพบุรี”

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 ที่อาณาจักรเขมรเรืองอำนาจเหนือดินแดนกลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยและเมืองลพบุรีโบราณ จะเห็นได้ว่ามีการก่อสร้างศาสนสถานส่วนใหญ่ที่ได้รับแรงบันดาลใจ

พระปรางค์แขก เป็นพระปรางค์ก่ออิฐที่มีการวางผังเป็นปรางค์วางตัวเรียงหน้ากระดานกัน 3 องค์



อันสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์จากอาณาจักรเขมรทั้งสิ้น อาทิ “พระปรางค์สามยอด”, “ปรางค์แขก”²¹ รวมทั้ง “พระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี” อีกด้วย



ซ้าย : พระมหาธาตุลพบุรี
สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นใน
ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19
ขวา : แบบสถาปัตยกรรม
สันนิษฐาน แสดงพระ
มหาธาตุลพบุรีที่มีพระปรางค์
บริวารขนาดด้านข้าง

ด้วยเหตุนี้จึงสรุปได้ว่า “เมืองโบราณลพบุรี” เป็นเมืองที่มีความสำคัญมาตลอดหน้าประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดี และเคยมีการสถาปนาพระมหาสถูปกลางเมือง คือ “พระมหาสถูปที่วัดนครโกษา” และพระสถูปอื่นๆ อีกจำนวนมากมาย นอกจากนี้ในลุ่มแม่น้ำป่าสักยังมีเมืองโบราณที่สำคัญอีกเมืองหนึ่ง คือ “เมืองโบราณศรีเทพ” ซึ่งปรากฏมีการก่อสร้างพระมหาสถูปของเมืองทั้ง “พระมหาสถูปเขาค้างที่อยู่ในเมือง” และ “พระมหาสถูปเขาค้างที่อยู่นอกเมือง” ซึ่งเมืองโบราณศรีเทพและเมืองโบราณลพบุรีย่อมมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมาในอดีต เพราะมีความสัมพันธ์ในลุ่มน้ำเดียวกันนั่นเอง ต่อมาในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งพระองค์ทรงส่งเสริมให้มีการนับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานและมีการก่อสร้างเสนาสนะและพระมหาสถูปเพื่อเป็นประธานของวัดต่างๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยของพระองค์ โดยยืมเอารูปทรงทางสถาปัตยกรรมของปราสาทหินเนื่องในศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่รุ่งเรืองและแพร่หลายอยู่ก่อนหน้ามาเป็นสถาปัตยกรรมประธานของวัดพุทธศาสนานิกายมหายานด้วย

โบราณสถานเขาค้างนอก
เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัด
เพชรบูรณ์



ต่อมามหาอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เสื่อมอำนาจลง ทั้งอาณาจักรพุกามซึ่งเกิดจากการที่มองโกลลงมาโจมตีเมืองพุกามแตก รวมทั้ง

อาณาจักรเขมรซึ่งเสื่อมลงในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หลังการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สภาพสูญญากาศทางการเมืองของมหาอาณาจักรใหญ่ดังกล่าวมานั้นได้เปิดโอกาสให้บ้านเมืองและชุมชนต่างๆ ได้สถาปนาตนขึ้นเป็นรัฐใหญ่น้อย อาทิเช่น เชียงใหม่ สุโขทัย หลวงพระบาง ตลอดจนละโว้และอโยธยา เป็นต้น

จากสถานภาพการศึกษาเปรียบเทียบกับวิธีวิทยาทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ศิลปะ ทำให้ข้อสันนิษฐานว่า พระปรางค์หรือองค์พระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีนั้นควรถูกสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 หรือในราว 100 ปี ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 1893 ทั้งนี้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์องค์นี้มีการใช้ศิลาแลงขนาดใหญ่เป็นวัสดุก่อสร้าง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของปราสาทเขมรยุคโบราณในดินแดนไทยที่สร้างในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 18 โดยมีพัฒนาการต่อเนื่องมาจากปราสาทเขมรยุคโบราณในสมัยบายัน

ทั้งนี้ดินแดนลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยก่อนหน้าที่พระเจ้าอู่ทองได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 1893 นั้นก็ไม่ได้ร้างลาผู้คน แต่กลับมีการตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเมืองกันอย่างคึกคัก เพียงแต่ว่าไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์ลายลักษณ์กล่าวถึงมากนัก ดังสะท้อนให้เห็นจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ ให้ข้อมูลว่า “จุลศักราช 686 ขวตศก แรกสถาปนาพระพุทธเจ้าแพนงเซิง”²² ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 1867 ก่อนหน้าปีที่พระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีอย่างเป็นทางการถึง 26 ปี

อย่างไรก็ตามสถานภาพความรู้ในอดีตที่ปราศจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันแสดงถึงที่มาของพระเจ้าอู่ทอง การศึกษาในอดีตจึงมีความพยายามเชื่อมโยงพระเจ้าอู่ทองให้มีนิวาสสถานดั้งเดิมอยู่ที่ “เมืองอู่ทอง” อันเนื่องจากนามที่พ้องชื่อกัน อย่างไรก็ตามเมื่อมีการขุดค้นทางโบราณคดีได้ทำให้สถานภาพความรู้ที่เกิดจากการตีความโดยการเชื่อมโยงระหว่าง “นามของเมือง” กับ “พระนามของพระเจ้าอู่ทอง” ปฐมกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา (ตามที่ปรากฏหลักฐาน) ต้องเปลี่ยนแปลงไป เพราะเมืองอู่ทองนั้นถูกทิ้งร้างไปก่อนการตั้งกรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการในสมัยพระเจ้าอู่ทองหลายร้อยปี ในกรุงศรีอยุธยานั้นรับเอาคติเรื่องธาตุบุจากลังกาเข้ามาผสมผสานกับสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากเขมรยุคโบราณ จนเกิดเป็นแบบอย่างเฉพาะของมหาธาตุแห่งอาณาจักรอยุธยาที่มีความแตกต่างไปจากดินแดนอื่นๆ อย่างชัดเจน โดยความสำคัญของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีนี้คงมีมากขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น²³ สืบเนื่องจากความสำคัญของเมืองลพบุรีที่ได้กลายเป็นเมืองลูกหลวงแห่งแรกของอยุธยา ในการนี้จึงสันนิษฐานว่าเมืองลพบุรีนั้นอาจจะเป็นที่ประทับของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ก่อนที่จะทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893

ในหนังสือ “สถาปัตยกรรมในประเทศไทย” ที่เรียบเรียงโดย น. ณ ปากน้ำ หรือ อาจารย์ประยูร อุลุชาฎะ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2516 หรือเมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่แล้วได้ให้ทัศนะว่า เมืองอุททองไม่ได้เป็นเมืองที่พระเจ้าอุททองได้ทรงจากมาก่อนที่จะมาตั้งเมืองใหม่ที่อยุธยา²⁴ นอกจากนี้ยังให้ทัศนะอีกว่า จำเป็นต้องทำการศึกโดยละเอียดเพื่อจำแนกศิลปะระหว่าง “อุททอง” และ “อยุธยา” ออกจากกันด้วยการศึกษาอย่างระมัดระวัง เพราะเนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมาจะกำหนดอายุศิลปวัตถุต่างๆ ที่ควรจะเป็นศิลปะอุททองให้ไปเป็นศิลปะอยุธยา²⁵

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงปฏิเสธไม่ได้ว่า คำว่า “อุททอง” จึงถูกนำมาเรียก “ยุคสมัยศิลปะที่มีอายุก่อนหน้าอยุธยา” ซึ่งมีรูปลักษณะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่แตกต่างไปจากศิลปะสมัยอยุธยา ด้วยฐานความคิดอันเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าอยุธยาเป็นเมืองที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากอุททอง ดังกล่าวมาข้างต้น เพราะฉะนั้นในอดีตจึงมีการกำหนดเรียกชื่อศิลปะเก่ากว่าอยุธยาดังกล่าวว่า “ศิลปะอุททอง” ซึ่ง น. ณ ปากน้ำ ให้ทัศนะว่าควรเรียกศิลปะดังกล่าวว่า “ศิลปะกัมโพช” หรือ “ศิลปะอโยธยา สุพรรณภูมิ” แต่ทว่าเป็นชื่อรูปแบบที่เรียกกันอย่างแพร่หลายกันจนยากที่จะเปลี่ยนแปลง²⁶ นอกจากนี้ยังแสดงทัศนะว่า “ศิลปะอุททอง” พบอย่างกว้างขวางเป็นศิลปะสายใหญ่ และศิลปะอุททองรุ่นแรกมีความเชื่อมโยงกับศิลปะทวารวดีอย่างใกล้ชิด²⁷

นอกจากนี้ น. ณ ปากน้ำ ก็ยังให้ทัศนะต่อศิลปะก่อนสมัยอยุธยา โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง “ปราสาท” อย่างน่าสนใจที่สมควรต้องนำมาอภิปรายให้เห็นชุดความคิดของ น. ณ ปากน้ำ กล่าวคือ

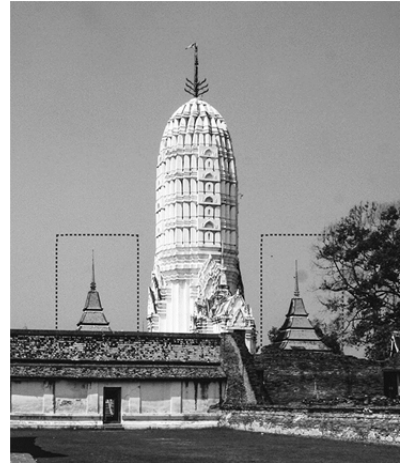
1. ปราสาทพระมหาธาตุ วัดมหาธาตุ ราชบุรี เป็นศิลปะแบบลพบุรี²⁸
2. ปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุศรีสัชชนาลัย และพิษณุโลก เป็นศิลปะแบบสุโขทัย²⁹
3. ปราสาทพระมหาธาตุ สุพรรณบุรี เป็นศิลปะแบบอุททอง³⁰
4. ปราสาทที่สรรค์บุรี เป็นศิลปะแบบอุททอง³¹
5. ปราสาทวัดมหาธาตุลพบุรี เป็นแบบศิลปะลพบุรีและศิลปะอโยธยา³²
6. ปราสาทหน้าวัดพระธาตุสิงห์บุรี ซึ่งในที่นี้ตีความได้ว่า อาจารย์ น. ณ ปากน้ำ กำหนดให้เป็นศิลปะแบบศิลปะอโยธยา³³
7. ปราสาทวัดอรัญญิกราชบุรี เป็นแบบอุททองตอนปลาย³⁴

จากกระแสการเรียก “ศิลปะสถาปัตยกรรมแบบเขมรยุคโบราณที่พบในประเทศไทย” ว่า “ศิลปะลพบุรี” ตามแนวคิดชาตินิยมดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้ น. ณ ปากน้ำก็ได้กำหนดว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี” นั้นเป็น “ศิลปะลพบุรี และศิลปะอโยธยา” ซึ่งก็หมายถึงเป็น ศิลปะสถาปัตยกรรมแบบเขมรยุคโบราณที่มีพัฒนาการคลี่คลายสู่ความเป็นท้องถิ่นและถูกสร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการ ซึ่งยุคสมัยดังกล่าวนี้ น. ณ ปากน้ำเรียกว่าเป็น “สมัยอโยธยา” นั่นเอง

ทั้งนี้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการวางผังของพระมหาธาตุพนูรีนั้นมีลักษณะเป็นพระปรางค์เรียงหน้ากระดาน 3 องค์ โดยพระปรางค์องค์กลางมีขนาดใหญ่และมีพระปรางค์บริวารขนานบอยุ่ันได้ส่งอิทธิพลต่อไปยังการวางผัง “พระปรางค์วัดพระราม” และ “พระปรางค์วัดพุทไธสวรรย์” จึงทำให้ในการศึกษานี้มีข้อสันนิษฐานว่า “พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” ก็อาจจะเคยเป็นปรางค์ที่มีการวางผังแบบปรางค์ 3 องค์เรียงหน้ากระดานด้วยก็เป็นได้³⁵

ซ้าย : พระมหาธาตุวัดพระราม มุมทางขวามือของภาพยังเห็นซากฐานของพระปรางค์ที่สร้างขนานข้าง

ขวา : มหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์ แลเห็นมิมณฑปขนานอยู่ด้านหน้าข้าง



ความย้อนของประวัติศาสตร์การสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการสถาปนา “พระศรีรัตนมหาธาตุ” ที่ชวนให้เข้าใจ หรือชวนให้ตีความว่าหมายถึง “การสถาปนาพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” ตามที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ มีดังต่อไปนี้

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ให้ข้อมูลว่า มีการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้น ใน พ.ศ. 1917 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ความว่า “ศักราช 736 ชาลศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าและพระมหาเถรธรรมกัลญาณ แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรพาทิศ หน้าพระบันชั้นสิงห์สูงเส้น 3 วา”³⁶

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลว่า มีการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้น ใน พ.ศ. 1917 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ความว่า “ศักราช 736 ปีชาล ฉศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าและพระเถรธรรมกัลญาณ แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบูรพาทิศหน้าบันชอนสิงสูง 19 วา ยอดนภศูลสูง 3 วา”³⁷

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ให้ข้อมูลว่ามีการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้น ใน พ.ศ. 1917 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ความว่า “ศักราช 736 ปี ขาลนศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าพระเถรธรรมากัลยาณ แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบูรพทิศ หน้าพระบรรพชั้นสิงห์สูง 19 วา ยอดนพศูลสูง 3 วา”³⁸

จะเห็นได้ว่าข้อมูลจากพระราชพงศาวดารทั้ง 3 ฉบับ คือ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับบริติช มิวเซียม กรุงลอนดอน ได้ให้ข้อมูลที่ตรงกันในการสถาปนา “พระศรีรัตนมหาธาตุ” ใน พ.ศ. 1917 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) และให้ข้อมูลกำกับไว้ด้วยว่าเป็น “พระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรพทิศ” ซึ่งหมายถึง “พระศรีรัตนมหาธาตุที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออก” แต่พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ให้ข้อมูลเรื่องความสูงของพระปรางค์ไม่ตรงกับฉบับอื่น กล่าวคือให้ความสูงเป็น 1 เส้น 3 วา ซึ่งเท่ากับประมาณ 46 เมตร แต่ตัวเลข 3 วาดังกล่าวนั้นก็อาจจะหมายถึงความสูงของยอดนพศูลก็ได้ ในขณะที่พงศาวดารฉบับอื่นๆ ให้ความสูงเท่ากับ 19 วา หรือประมาณ 38 เมตร และมียอดนพศูลสูง 3 วา หรือประมาณ 6 เมตร

อย่างไรก็ดี พ.ศ. 1917 ที่ทำการสถาปนาพระมหาธาตุที่กล่าวถึงตรงกันในเอกสารประวัติศาสตร์อยุธยาฉบับต่างๆ นั้น กลับมีปัญหาที่จำเป็นต้องนำมาสู่การวินิจฉัยเพิ่มเติม กล่าวคือ มีข้อมูลที่ถูกกล่าวถึงในรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวรที่เป็นข้อขัดแย้งกับหลักฐานการสถาปนาพระมหาธาตุตั้งที่กล่าวมาข้างต้น ดังนี้

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลว่า มีการสถาปนาพระมหาธาตุขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาเมศวร ความว่า

แล้วเสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมิ่งคลาภิเศก เพลา 10 ทุ่ม ทอดพระเนตรโดยฝ่ายบูรพเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์เรียกปลัดวังให้เอาพระราชนันทรเสด็จออกไป ให้เอากุญแจขึ้นไว้สถาปนาพระมหาธาตุนั้นสูง 19 วา ยอดนพศูลสูง 3 วา ชื่อวัดมหาธาตุ แล้วให้ทำพระราชพิธีประเวศ พระนคร แล้วเฉลิมพระราชมนเฑียร³⁹

ซึ่งปีที่สถาปนาดังกล่าวดังนั้นเป็นปีเดียวกับที่สมเด็จพระรามาเมศวรขึ้นครองราชย์ คือ พ.ศ. 1931

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ให้ข้อมูลว่ามีการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดี ความว่า

แล้วเสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมิ่งกลาภิเศก เพลา 10 ห่ม
ทอดพระเนตรไปโดยฝ่ายทิศบูรพาเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จ
ปาฏิหาริย์ เรียกปลัดวังให้เอารายานทรงเสด็จออกไป ให้เอากรุย
ปักขึ้นไว้ สถาปนาพระมหาธาตุขึ้นสูง 19 วา ยอดนภศูลสูงสามวา
ชื่อ วัดมหาธาตุ แล้วให้ทำพระราชพิธีประเวศพระนครแลเฉลิม
พระราชมนเฑียร⁴⁰

ทั้งนี้ในเอกสาร “เทศนาจุลยุทธการวงศ์” กลับไม่ได้ให้รายละเอียดในการสถาปนาพระมหาธาตุในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) หากแต่ให้ข้อมูลในการสถาปนาพระมหาธาตุในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ความว่า “ให้กระทำพระมหาธาตุเจดีย์องค์หนึ่ง สูง 19 วา ยอดนภศูล 3 วา แล้วสร้างพระมหาวิหารลงในที่นั้น ให้นามชื่อว่า มหาธาตุวิหาร”⁴¹

ทั้งนี้ น. ณ ปากน้ำ ก็ได้ให้ข้อสังเกตในความขัดแย้งของข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นเช่นกัน⁴² อย่างไรก็ตามในทางวิชาการที่มีหน้าที่สอบสวนทวนความข้อมูลต่างๆ เพื่อสถาปนาองค์ความรู้ผ่านกระบวนการวิจัยอย่างถ่องแท้บนข้อมูลที่มีอยู่ รวมไปถึงการเปิดประเด็นข้อสันนิษฐานอื่นๆ ที่อาจเป็นไปได้ให้กว้างขวางขึ้นเพื่อเปิดประเด็นไปสู่การพัฒน่องค์ความรู้ใหม่ หรือข้อเสนอใหม่

ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นที่กล่าวมาข้างต้นของความไม่ลงรอยกันของข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ นำไปสู่ข้อสันนิษฐานใน 3 ประเด็นคือ

“ประเด็นที่ 1” คือ มีการสถาปนาพระมหาธาตุ หรือการสร้างสุปทรงปราสาทใน พ.ศ. 1917 ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) อย่างแน่นอน แต่ทว่าพระมหาธาตุดังกล่าวนี้เป็นพระสุปประธานที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา หรือวัดไฉ่นั้นจำเป็นต้องสืบสวนกันต่อไป

“ประเด็นที่ 2” คือ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ถือเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่มีกระบวนการเชื่อได้แน่นกว่าพระราชพงศาวดารฉบับอื่นๆ⁴³ แต่ไม่มีข้อมูลการสถาปนาพระมหาธาตุในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ซึ่งจะว่าไปแล้วในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีมีเหตุการณ์สำคัญหลายประการ แต่ทว่าไม่ปรากฏในเอกสารพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐเลย คงปรากฏแต่เพียงการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระบรมราชาธิราชที่ 1 เสด็จสวรรคตแล้วพระเจ้าทองลันขึ้นครองราชย์แทน และสมเด็จพระรามาธิบดียกทัพมาจากลพบุรีเพื่อชิงราชสมบัติ จากนั้นเหตุการณ์ก็ข้ามไปกล่าวถึงการสวรรคตของสมเด็จพระรามาธิบดีใน พ.ศ. 1938⁴⁴ จากข้อมูลดังกล่าวจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ

หลวงประเสริฐนิตินันท์ให้ข้อมูลเหตุการณ์สำคัญไม่ครบถ้วน แม้ว่าจะมีการกำหนดศักราชต่างๆ ได้แม่นยำก็ตามที่

ในขณะที่พระราชพงศาวดารที่ใช้ในการศึกษานี้ อีก 2 ฉบับนั้น ปรากฏความในทิศทางเดียวกัน จึงสันนิษฐานว่าในการจดบันทึกในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ที่แม้ว่าจะมีการจดศักราชที่แม่นยำ แต่ก็มีแนวทางการจดบันทึกอย่างย่อ และการคัดลอกสืบทอดกันมา ก็อาจจะขาดตกเหตุการณ์บางเรื่องไป แต่ในทางกลับกันพระราชพงศาวดารฉบับอื่นๆ ก็อาจจะมีการเพิ่มเติมข้อมูลเข้าไป เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ในช่วงเดียวกับที่อยุธยา ยกทัพขึ้นไปตีเมืองเหนือและมีชัยเหนือเมืองเหนือทั้งปวง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่น่าภาคภูมิใจในทัศนะของอยุธยา จึงมีการให้ข้อมูลในชุดนี้โดยละเอียด อีกทั้งกระบวนการสร้างสิทธิธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สถาบันกษัตริย์และบ้านเมืองก็ยิ่งได้ถูกแสดงออกผ่านเหตุการณ์การกระทำปาฏิหาริย์ พระธาตุ การสถาปนาวัดพระมหาธาตุประจำเมือง การพระราชพิธีเฉลิมราช-มณเฑียร และการพระราชพิธีประเวศพระนคร

“ประเด็นที่ 3” นำไปสู่คำถามที่ว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรพาทิศ” ที่ถูกสถาปนาในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 ที่กล่าวถึงในพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ นั้นเป็นองค์เดียวกับ “พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” หรือไม่ เนื่องมาจากว่าในพระนครศรีอยุธยา มีการก่อสร้าง “พระสุปฺพทรงปรางค์” ที่เรียกกันว่า “พระมหาธาตุ” หรือ “พระศรีรัตนมหาธาตุ” หลายองค์ ซึ่งสร้างความสับสนให้กับนักวิชาการในชั้นหลังให้เข้าใจและตีความคลาดเคลื่อน กล่าวคือในเอกสารสมัยอยุธยาได้กล่าวถึง “พระมหาธาตุที่เป็นหลักของกรุงศรีอยุธยา” ว่ามีทั้งสิ้น 5 องค์ อันประกอบด้วย “พระมหาธาตุวัดพระราม”, “พระมหาธาตุวัดมหาธาตุ”, “พระมหาธาตุวัดราชบูรณ”, “พระมหาธาตุวัดสมรโกฏ”, “พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์”⁴⁵ ทั้งนี้พระมหาธาตุหรือพระปรางค์วัดสมณโกฏได้พังทลายลงมาเหลือเพียงชุดฐานที่ทำให้ทราบว่าเป็นแต่เดิมเคยเป็นพระมหาสุปฺพทรงปรางค์

อีกทั้งการยึดโยงกับทิศตะวันออกนั้น แสดงว่าผู้กล่าวนั้นจำเป็นต้องมีตำแหน่งที่อ้างอิงในฐานะของ “ศูนย์กลาง” ทั้งทางกายภาพ และจิตวิญญาณ อันนำไปสู่การกำหนดทิศต่างๆ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นตำแหน่งที่กำหนดออกมาจากศูนย์กลางของบ้านเมือง คือ “พระราชวังหลวง” เมื่อพิจารณาในแผนผังระดับเมือง (Urban Scale) จะเห็นว่า พระมหาธาตุที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระราชวังหลวง คือ “พระมหาธาตุวัดพระราม” “พระมหาธาตุวัดมหาธาตุ” “พระมหาธาตุวัดลังกา” และ “พระมหาธาตุวัดสมรโกฏ” แต่ทั้งนี้พระมหาธาตุวัดลังกานั้นมีขนาดเล็กจึงไม่น่าจะเป็นพระมหาธาตุสำคัญที่ถูกอ้างอิงถึง

ในการนี้หากปึกหมุดลงบนวัดต่างๆ ที่มีการก่อสร้าง “พระมหาธาตุ” หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “พระปรางค์” คือ “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

อยุธยา” “วัดลังกา” และ “วัดสมณโกฏิ” ลงบนแผนที่ จะเห็นความน่าสนใจของแกนในแนวตะวันออก-ตะวันตกที่เป็นแกนสำคัญและถูกออกแบบวางผังในระดับเมือง (Urban Scale) แต่ไม่มีการศึกษาการวางผังดังกล่าวอย่างจริงจัง แต่ทว่าในปัจจุบันนั้นไม่อาจรับรู้ได้ด้วยการมองด้วยสายตาแล้ว เนื่องจากถูกลีงก่อสร้างอาคารบ้านเรือนบดบังลงไปเสียสิ้น ซึ่งการศึกษาเชิงลึกในประเด็นที่กล่าวมานี้มีความจำเป็นต้องทำการศึกษาเชิงลึกต่อไป นอกจากนี้ผังเมืองพระนครศรีอยุธยา ก่อนหน้าที่พระมหาธรรมราชาได้ขุดขยายคู่อ้อมหน้าทางปากตะวันออกของเกาะเมือง ซึ่งแต่เดิมมีลักษณะเป็นคลองลัดขนาดเล็กทำหน้าที่เชื่อมแม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าด้วยกันให้กลายเป็นแม่น้ำกว้างใหญ่ ทำให้พื้นที่ทางปากตะวันออกของเกาะเมืองนั้นไม่ได้ถูกตัดขาดออกไปด้วยมีแม่น้ำใหญ่กั้นขวางอยู่เช่นปัจจุบัน การพิจารณาในลักษณะองค์รวมของพื้นที่ที่ถูกตัดขาดออกไปจากสำนักด้วยเช่นกัน

ในการศึกษานี้จึงมีสันนิษฐานว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรพาทิศ” ที่สถาปนาขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) ใน พ.ศ. 1917 ที่กล่าวถึงในพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ⁴⁶ หรือ “พระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบูรพาทิศ” ที่กล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)⁴⁷ และ “พระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบูรพาทิศ” ที่กล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน⁴⁸ นั้นหมายถึง “พระมหาธาตุวัดสมณโกฏิ” ซึ่งถือว่าเป็นพระมหาธาตุศักดิ์สิทธิ์ 1 ใน 5 องค์สำคัญที่เป็นหลักเป็นประธานของเมืองอยุธยา ตามทัศนะชาวพระนครศรีอยุธยาในอดีต ดังที่ได้กล่าวไว้ใน “คำให้การชาวกรุงเก่า (เอกสารจากหอหลวง)” ทว่าด้วยการพังทลายของพระปรางค์ลงไปในอดีตนั้นทำให้ไม่มีการให้ความสำคัญกับพระปรางค์องค์นี้อย่างจริงจัง อีกทั้งการขุดลอกคู่อ้อมหน้าให้กว้างขวางในสมัยอยุธยาตอนกลางนั้นก็ทำให้สำนักการรับรู้การเป็นเนื้อเดียวกันระหว่างเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยากับพื้นที่ปากตะวันออกที่ถูกกำหนดเรียกว่า “ฝั่งอโยธยา” นั้นถูกตัดขาดกันออกไป

“ประเด็นที่ 4” คือ สถานภาพการศึกษา มีข้อสันนิษฐานว่า ข้อมูลเกี่ยวกับวัดที่กล่าวถึงการสถาปนาพระมหาธาตุในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) ใน พ.ศ. 1917 อยู่บนฐานคิดที่ว่าคำว่า “พระมหาธาตุ” หรือ “พระศรีรัตนมหาธาตุ” หมายถึง “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” ซึ่งในบริบทของคำในสมัยอยุธยานั้น ทั้ง 2 คำนั้นมีความหมายถึง “พระปรางค์” หากได้ผูกติดกับวัดใดวัดหนึ่งไม่ เหตุดังกล่าวจึงทำให้มีผู้สันนิษฐานว่า วัดดังกล่าวสร้างไม่แล้วเสร็จในคราวรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) จึงได้มีการสร้างต่อในรัชกาลพระราเมศวรที่ทรงครองราชย์เป็นครั้งที่ 2 (พ.ศ. 1931–1938)

จากการศึกษารั้วนี้ มีข้อสันนิษฐานว่าไม่น่าเป็นไปได้ที่พระมหาธาตุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาจะสร้างไม่แล้วเสร็จ แล้วสมเด็จพระราเมศวรมา



แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียม แสดงที่ตั้งของพระมหาธาตุต่างๆ ในเกาะ และนอกเกาะ กรุงศรีอยุธยา ดังจะเห็นว่าในสมัยอยุธยาตอนต้น และสมัยอยุธยาตอนปลาย คือ หลังสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีความนิยมในการก่อสร้างพระมหาธาตุเป็นหลักเป็นประธานของวัด ในขณะที่สมัยอยุธยาตอนกลางมีความนิยมในการสร้างพระบรมธาตุ หรือพระเจดีย์เป็นหลักเป็นประธานของวัด

สร้างสืบทอดจนสำเร็จ เนื่องจากในเอกสารได้กล่าวชัดเจนว่าพระมหาธาตุดังกล่าวนั้นต้องสร้างแล้วเสร็จ ตั้งแต่ พ.ศ. 1917 ถึงแม้ว่าจะมีความไม่ลงรอยกันในประเด็นเรื่องความสูงของพระปรางค์ที่พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่าสูง 1 เส้น หรือ 20 วา ในขณะที่พงศาวดารอื่นกล่าวว่าสูง 19 วา ซึ่งมียอดนพศูลสูง 3 วา อันเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ว่าพระมหาธาตุดังกล่าวสร้างเสร็จสมบูรณ์

นอกจากนี้ความไม่ลงรอยกันระหว่างสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 และสมเด็จพระราเมศวรย่อมมีอย่างร้ายลึก เนื่องจากสมเด็จพระราเมศวรนั้นได้ขึ้นครองราชย์ครั้งแรกใน พ.ศ. 1913 แต่ถูกสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระงั่ว) ซึ่งเดิมครองราชย์อยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีมาเสวยราชสมบัติแทนแล้วให้สมเด็จพระราเมศวรไปครองเมืองลพบุรีแทน ซึ่งเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ได้เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 1931 พระเจ้าทองลันขึ้นครองราชย์สมบัติยังราชธานีกรุงศรีอยุธยาแทน แต่ถูกสมเด็จพระราเมศวรยกทัพมาจากเมืองลพบุรีมาช่วงชิงราชสมบัติและปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองพระนครศรีอยุธยาแทน

จากประเด็นทั้ง 5 เรื่องที่กล่าวมาข้างต้น นำมาสู่ข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมจากสภาพของข้อสันนิษฐานที่มีอยู่เดิมว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” หรือ “พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” นั้นอาจถูกสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1931-1938 ซึ่งสร้างขึ้นในปีแรกของรัชกาลของพระองค์ เมื่อกลับถึงพระนครศรีอยุธยาเสด็จประทับ ณ พระที่นั่งมังคลาภิเษก⁴⁹ จนกระทั่งเวลา 10 ทุ่ม เกิดปาฏิหาริย์ของพระธาตุ จึงเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระราชฐานไปยังตำแหน่งที่พระธาตุกระทำปาฏิหาริย์โดยให้เอากรวยปักไว้แล้วก่อสถาปนาพระมหาธาตุขึ้นมีความสูง 19 วา ยอดนพศูลสูง 3 วา แล้วพระราชทานนามว่า “วัดมหาธาตุ” ซึ่งระยะทางระหว่างพระราชวังหลวง ซึ่งคือทำเลที่ตั้งของวัดพระศรีสรรเพชญ์ มาทางทิศตะวันออกมายังวัดมหาธาตุนั้นอยู่ในระยะที่ไม่ไกลมากนักอยู่ในวิสัยที่จะเสด็จพระราชดำเนินมาได้

แม้ว่าการกล่าวถึงการแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุซึ่งดูประหนึ่งเป็นเรื่องราวอัศจรรย์เหนือธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามก็พบจารีตในการเขียนกล่าวอ้างสิทธิธรรม หรือการสร้างความคิดดีลึกลับให้กับเมืองเพื่อสร้างเสถียรภาพให้แก่สถาบันกษัตริย์ ตลอดจนการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่เสนาอำมาตย์ และอาณาประชาราษฎร์ผู้อยู่อาศัยอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร อย่างไรก็ตามตำแหน่งที่ปักกรวยดังกล่าวนั้นอาจจะมีลักษณะเป็นโคกเนินอันเคลื่อนกล่นไปด้วยเศษซากของวัสดุก่อสร้างจนเป็นที่รำลึกของผู้คนว่าเป็นวัดเก่าแก่โบราณก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น เนื่องมาจากก่อนที่จะมีการสร้างกรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 1893 นั้น พื้นที่บริเวณนี้ก็มีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนอยู่แล้ว ดังประจักษ์หลักฐานการสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าพนัญเชิงเป็นพระพุทธรูปประทับกลางแจ้งขนาดใหญ่ที่สถาปนาขึ้นก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาถึง 26 ปี รวมไปถึงวัดธรรมิกราชที่ประดิษฐานหลวงพ่อโตซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธศิลป์ที่เชื่อมโยงกับศิลปะก่อนหน้าสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถูกเรียกว่าเป็น “ศิลปะแบบอู่ทอง” ก็อยู่ไม่ไกลจากทำเลที่ตั้งของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยามากนัก

นอกจากนี้ซากมรดกทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจำนวนมากที่เคลื่อนกล่นอยู่ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาก็มีพุทธศิลป์ที่เก่าแก่กว่าศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้นด้วย ทั้งนี้จากรายงานการขุดตรวจชั้นดินวัดมหาธาตุ อยุธยา ใน พ.ศ. 2512-2513 ซึ่งมีการเปิดหลุมตรวจชั้นดิน 2 หลุม คือด้านหน้าพระมหาธาตุ และบริเวณกำแพง มีผลการศึกษาน่าสนใจว่า เมื่อเปรียบเทียบระดับพื้นดินเดิมในหลุมตรวจทั้ง 2 หลุมจะเห็นว่าระดับพื้นดินเดิมตรงตำแหน่งที่สร้างพระมหาธาตุอยู่สูงกว่าประมาณ 55 เซนติเมตร บ่งชี้ว่าบริเวณตรงนี้เคยเป็นเนินดินอยู่ก่อนที่จะมีการก่อสร้าง แต่เดิมอาจจะเป็นที่ต้ำน้ำท่วมถึง ก่อนที่จะทำการก่อสร้างก็คงนำดินมาถมเพิ่มเติมเพื่อให้สูงขึ้น และเป็นการปรับพื้นที่ให้มีความแน่นมากขึ้น⁵⁰ รวมไปถึงในการขุดตรวจชั้นดินใน

หลุมขุดค้นที่ 1 ด้านหน้าพระมหาธาตุยังพบหลักฐานของซากฐานอาคารที่มีอายุเก่าแก่กว่าการสร้างวัด ซึ่งบริเวณดังกล่าวนี้น่าจะเคยเป็นวัดมาก่อนแล้ว ค่อยมีการก่อสร้างทับของเดิมในสมัยต่อมา⁵¹ หลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่กล่าวมาข้างต้นนี้ช่วยยืนยันช่วงเวลาที่ผ่านมาว่าสมัยแรกสถาปนาวัดที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ดังกล่าวมาข้างต้น

ทั้งนี้ ในเอกสารของฟาน ฟลิต ให้ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสถาปนาวัดไว้ว่า “เนื่องจากผู้สร้างวัดนี้เป็นคนแรกที่ฆ่าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีพระชนมพรรษาเพียง 5 ปี (หลังจากที่ครองราชย์อยู่ 5 เดือน) และชิงพระราชบัลลังก์”⁵² ข้อความชุดดังกล่าวมาข้างต้นยังสนับสนุนสมมติฐานที่ว่าผู้ทรงสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา คือ สมเด็จพระราเมศวร ดังกล่าวความว่า “ผู้สร้างวัดนี้เป็นคนแรกที่ฆ่าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีพระชนมพรรษาเพียง 5 ปี (หลังจากที่ครองราชย์อยู่ 5 เดือน) และชิงพระราชบัลลังก์” ซึ่งข้อมูลพระชนมายุ และช่วงเวลาในการครองราชย์ของพระเจ้าทองลันที่กล่าวถึงในนี้ไม่ตรงกับพงศาวดารฉบับอื่นๆ ทั้งนี้พระเจ้าทองลัน หรือเอกสารบางชิ้นเรียกพระเจ้าทองจันทร์ ครองราชย์เมื่อมีพระชนมายุได้ 15 พรรษา และครองราชย์สั้นเพียง 7 วัน⁵³ ซึ่งคงมีเหตุผลมาจากลักษณะของข้อมูลที่ฟาน ฟลิตได้รับมาในลักษณะเป็นคำสัมภาษณ์หรือประวัติศาสตร์แบบมุขปาฐะทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระภิกษุผู้รู้ประวัติศาสตร์⁵⁴ อย่างไรก็ตามการบอกเล่าข้อมูลย่อมมีความคลาดเคลื่อนในแง่ของข้อมูลตัวเลข แต่ก็แสดงข้อมูลของบริบทแวดล้อมให้สามารถสะกิดรอยตามได้

นอกจากนี้การที่สมเด็จพระราเมศวรขึ้นไปครองราชย์ที่เมืองลพบุรีอยู่ถึง 13 ปี รวมสมัยที่ครองเมืองในฐานะอุปราชในสมัยพระเจ้าอู่ทองด้วยรวมเป็นเวลาร่วม 30 ปี จึงทำให้พระองค์ย่อมซึมซับรับเอาแนวความคิดเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหาธาตุประจำเมืองในฐานะวัดศูนย์กลางจิตวิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์ของผู้คนประจำเมืองลพบุรี ตลอดจนรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุซึ่งได้รับแรงบันดาลใจและอิทธิพลจากศิลปสถาปัตยกรรมเขมรยุคโบราณที่เคยรุ่งเรืองอยู่ก่อนหน้านี้ และนำมาก่อสร้างสถาปนายังพระนครศรีอยุธยาเพื่อเชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ที่พระองค์เคยได้กราบไหว้บูชามาจากราชธานีเดิม ด้วยการสถาปนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำพระนครศรีอยุธยาผ่านรูปทรงของการเป็น “สถูปเจดีย์ทรงปราสาท” หรือที่เรียกว่า “พระมหาธาตุ” ที่เป็นมรดกความทรงจำมาจากเมืองลพบุรีซึ่งเคยเป็นเมืองศูนย์กลางของพระราชอาณาจักร แต่ต่อมาได้ทำหน้าที่เป็นเมืองลูกหลวงยามเมื่อมีการสถาปนารุงศรีอยุธยาขึ้น ทั้งนี้การสถาปนาพระมหาธาตุลพบุรีนั้นเกิดขึ้นใน พ.ศ. 1931 อันเป็นปีแรกของการขึ้นครองราชย์สมบัติด้วยตนเอง นอกจากนี้พระยาโบราณราชธานินทร์ก็ยังให้ข้อสันนิษฐานว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยานั้นสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระราเมศวรด้วยเช่นกัน⁵⁵

สรุปผล

จากความสับสนของความเข้าใจต่อคำว่า “พระมหาธาตุ” และ “พระบรมธาตุ” ของผู้คนในชั้นหลัง รวมทั้งในสถานภาพการศึกษาด้วย ทั้งนี้ไม่เข้าใจว่าในสมัยอยุธยาที่มีการจำแนกรูปทรงทางสถาปัตยกรรมของสถูปเจดีย์ใน 2 รูปแบบ คือ “พระมหาธาตุ/พระศรีรัตนมหาธาตุ” เป็นคำเรียก “สถูปทรงปราสาท” ในขณะที่คำว่า “พระบรมธาตุ” เป็นคำเรียก “สถูปทรงเจดีย์”

ทว่าความเข้าใจในชั้นหลังกลับเข้าใจว่าคำว่า “พระมหาธาตุ” นั้นหมายถึง “พระสถูปที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของเมือง” หากได้เข้าใจว่าการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์นั้นมีการประดิษฐานอยู่ในสถูปทรงเจดีย์ด้วยเช่นกัน

เพราะฉะนั้นการกล่าวถึงคำว่า “พระมหาธาตุ” นั้นจึงมีความหมายอีกอย่างว่า “พระสถูปทรงปราสาท” นั่นเอง เมื่อมีการกล่าวถึงคำว่า “พระมหาธาตุ” ในเอกสารทางประวัติศาสตร์อยุธยาจึงมิได้หมายถึง “วัดพระมหาธาตุ” หรือ “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” เพียงอย่างเดียว และมูลเหตุจากความเข้าใจในความหมายที่คลาดเคลื่อนไปนี้เองที่ย้อนนำมาสู่การวิเคราะห์และตีความที่คลาดเคลื่อนตามไปด้วย

จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาในเนื้อหาจึงมีข้อเสนอเพิ่มเติมว่า พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยานั้นควรถูกสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีใน พ.ศ.1931 เพิ่มเติมไปจากข้อเสนอที่มีอยู่เดิมที่ว่าสร้างขึ้นในรัชกาลพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระงั่ว) ใน พ.ศ. 1917

อย่างไรก็ดีเนื่องจากสถานภาพความรู้ของประวัติศาสตร์ช่วงตอนต้นอยุธยายังมีความคลุมเครืออยู่มาก โดยเฉพาะรัชกาลพระรามาธิบดีที่กล่าวถึงการครองราชย์ครั้งที่ 2 ซึ่งมีข้อชวนสงสัย เนื่องจากไม่ปรากฏกล่าวถึงในเอกสารจีน ซึ่งการศึกษาในหัวข้อนี้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้หากมีการสร้างความกระจ่างชัดในเรื่องดังกล่าวแล้วก็มีความจำเป็นที่ต้องปรับปรุงการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาด้วยในโอกาสต่อไป

เชิงอรรถ

¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, *อยุธยา พรรณนา ภูมิสถานและมรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา* (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2551), 105.

² เรื่องเดียวกัน, 106.

³ ประยูร อุลุชาฎะ [น. ณ ปากน้ำ], *สถาปัตยกรรมในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2516), 49-50.

⁴ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 218.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 219.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 378.

⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เล่ม 2* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), 259.

⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์ เล่ม 1* (พระนคร : องค์การคำคุรุสภา, 2503), 95-96.

⁹ พิริยะ ไกรฤกษ์, *กึ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2555), 44.

¹⁰ ดู สมคิด จิระทัศนกุล, *พัฒนาการพระปรางค์ในสยามประเทศ* (กรุงเทพฯ : อากเนย์ กลุ่มธุรกิจประกันและการเงิน, 2554).

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 67.

¹² เสมอชัย พูลสุวรรณ, *สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), 10-11.

¹³ เรื่องเดียวกัน, 13.

¹⁴ นนทชัย ทองพุ่มพุก, “บทบาทหน้าที่และการออกแบบปรางค์ในสมัยอยุธยา” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 358-359.

¹⁵ ชาตรี ประกิตนันทการ, “สังคมและการเมืองในสถาปัตยกรรมสยามเก่าสู่ไทยใหม่ พ.ศ. 2399-2490,” *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, ฉบับที่ 4 (กันยายน 2549) : 37.

¹⁶ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, *ขุนนางอยุธยา* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), 47.

¹⁷ รักษิตา สีนอกเอี่ยม, “การศึกษาวัฒนธรรมการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทยจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา,” *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2547), 78.

¹⁸ จารึกศาลสูง และจารึกปราสาทพระขรรค์ กล่าวถึงอิทธิพลทางการเมืองจากอาณาจักรเขมรยุคโบราณได้เข้ามาสู่เมืองลพบุรีแล้วอย่างน้อยในสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545-1593) และยังคงอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1761)

¹⁹ สถาพร อรุณวิลาส, “พุทธปรางค์ ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมยุคต้นสยามประเทศ,” *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2547), 16.

²⁰ Karl Dohring, *Buddhist (Phra Chedi) Architecture of Thailand* (Bangkok : White Lotus, 2000), 34.

²¹ Jean Boisselier, *Récentes recherches archéologiques en Thaïlande. Rapport préliminaire de mission* (25 juillet-28 novembre 1964), *Arts asiatiques*, 12 (1965) : 41 และ Jean Boisselier, *Recherches archéologiques en Thaïlande. [II. Rapport sommaire de la Mission 1965 (26 juillet-28 novembre)]*, *Arts asiatiques*, 20 (1969) : 54, อ้างถึงใน Hiram Woodward, *The Art and Architecture of Thailand* (Amsterdam : Leiden, 2003), 142 ; กล่าวว่าปรางค์แขกมีรูปทรงที่คล้ายคลึงกับปราสาทปักษีจำกรัง เมืองเสียมเรียบที่มีอายุในการก่อสร้างในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 10.

²² “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 211.

²³ อย่างไรก็ตามเรื่องราวของวัดแห่งนี้เพิ่งมาปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โดยพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ ใ้ระบุถึงเหตุการณ์ที่พระองค์เสด็จ มายังเมืองลพบุรีเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุใน พ.ศ. 2095

²⁴ ประยูร อุลุชาฎะ [น. ณ ปากน้ำ], *สถาปัตยกรรมในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2516), 25.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, 24.

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, 25.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 25. และประเด็นดังกล่าวนี้ อาจารย์ น. ณ ปากน้ำได้กล่าวเน้นย้ำอีกครั้งในหนังสือเล่มเดียวกัน หน้า 34 ว่า ปรากฏวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง และ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลกเป็นปรากฏแบบสุโขทัย ھاใช่เป็นแบบอยุธยาไม่ ทว่าการตีความนี้ไม่ได้รับการ ยอมรับนัก เพราะสันนิษฐานกันว่าเป็นปรากฏอยุธยาที่ พระบรมไตรโลกนาถได้ก่อพอกพระเจดีย์องค์เดิม ซึ่ง สันนิษฐานว่าควรเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 25.

³¹ เรื่องเดียวกัน.

³² ข้อความดังกล่าวนี้ อาจารย์ น. ณ ปากน้ำ อาจจะ หมายความว่า วัดมหาธาตุลพบุรีมีพระปรางค์หลายองค์ ทั้ง ปรากฏประธาน และปรากฏราย ซึ่งมีรูปแบบศิลปะที่ แตกต่างกัน

³³ ในบริบทของรูปประโยคนี้ น. ณ ปากน้ำ ต้องการ เขียนรวบประโยคที่ต่อเนื่องกัน แต่ได้สร้างความสับสน เนื่องจากเป็นการกำหนดรูปแบบมาจากบริบทของวัด มหาธาตุลพบุรี ซึ่งกล่าวว่ามี 2 รูปแบบ จึงสร้างความ สับสนว่า น. ณ ปากน้ำ ต้องการกำหนดว่าปรากฏวัด มหาธาตุสิงห์บุรี เป็นศิลปะอะไร ระหว่าง ศิลปะลพบุรี และศิลปะอยุธยา

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 34.

³⁵ เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสระชัย บุรณะอรรจน์ และ ตะวัน วีระกุล. “สมมติฐานบางประการเกี่ยวกับรูปแบบทาง สถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในสมัยเมื่อแรก สถาปนา,” หน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม, ฉบับที่ 29 (มกราคม-ธันวาคม 2558), 225-248.

³⁶ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวง ประเสริฐ,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 212.

³⁷ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 215.

³⁸ “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติช มิวเซียม กรุงลอนดอน,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับ กาญจนาภิเษก เล่ม 3* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 12.

³⁹ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” 216.

⁴⁰ “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติช มิวเซียม กรุงลอนดอน,” 14.

⁴¹ “เทศนาจุลยุทธการวงศ์,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับ กาญจนาภิเษก เล่ม 1* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 192.

⁴² ประยูร อุลุชาฎะ [น. ณ ปากน้ำ], *หัวเดือนกลางซาก อิฐปูนที่อยุธยา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540), 102.

⁴³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “คำนำพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 210.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 213.

⁴⁵ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, *อยุธยา พรรณนา ภูมิสถานและมรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา* (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2551), 105.

⁴⁶ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวง ประเสริฐ,” 212.

⁴⁷ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” 215.

⁴⁸ “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติช มิวเซียม กรุงลอนดอน,” 12.

⁴⁹ อย่างไรก็ดีสถานภาพการรับรู้เกี่ยวกับ “พระที่นั่งมังคลาภิเษก” นั้นเป็นพระที่นั่งที่สร้างขึ้นหลังจากที่พระบรมไตรโลกนาถยกพระราชวังหลวงเดิมสร้างเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ แต่ต่อมาได้มีปฏิสังขรณ์พระที่นั่งนี้ใหม่ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแล้วพระราชทานนามใหม่ว่า “พระที่นั่งวิหารสมเด็จ” ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ จึงมีความยากย้อนอยู่ว่า “พระที่นั่งมังคลาภิเษก” ที่กล่าวถึงในเนื้อหานี้เป็นพระที่นั่งองค์เดียวกันกับพระที่นั่งมังคลาภิเษกที่สร้างขึ้นในพระราชวังหลวงใหม่ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ หรืออาจเป็นชื่อพระที่นั่งมีมาตั้งแต่แรกสร้างกรุง และเมื่อมีการย้ายตำแหน่งพระราชวังหลวงไป และสร้างพระที่นั่งองค์ใหม่คงยึดถือชื่อเดิมไปตามจารีตการรักษาชื่อพระที่นั่งเอาไว้ที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งในที่นี้จึงสันนิษฐานว่าเป็นพระที่นั่งองค์เดิมที่สร้างอยู่ในเขตพระราชฐานของพระราชวังหลวงเดิมก่อนที่จะย้ายไปสร้างใหม่

⁵⁰ สมศักดิ์ รัตกุล. “การขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตามโครงการอุทยาน ประวัติศาสตร์,” ใน *ศิลปกรรมสมัยอยุธยา* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2514), 43-46.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 45

⁵² “พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับวันวลิต,” ใน *รวม บันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)* กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2546), 247.

⁵³ ปรีดี พิศภูมิวิถี, “สมเด็จพระเจ้าทองลั่น,” ใน *นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย*, หม่อมราชวงศ์ ศุภวัณย์ เกษมศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, 2554), 59.

⁵⁴ สัมภาษณ์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัณย์ เกษมศรี, 20 มีนาคม 2555.

⁵⁵ พระยาโบราณราชธานินทร์, “ตำนานกรุงเก่า,” ใน *กรุงเก่าเล่าเรื่อง* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2554), 121.

บรรณานุกรม

เกรียงไกร เกิดศิริ และ อิศรชัย บุณยะอรุณจัน. “รูปแบบ สถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง.” ใน *หน้าจั่ว ฉบับ สถาปัตยกรรม การออกแบบ และ สภาพแวดล้อม*, ฉบับที่ 29 (มกราคม- ธันวาคม 2558) : 249-270.

เกรียงไกร เกิดศิริ, อิศรชัย บุณยะอรุณจัน และ ตะวัน วีระกุล. “สมมติฐานบางประการเกี่ยวกับ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในสมัยเมื่อแรกสถาปนา.” *หน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และ สภาพแวดล้อม*, ฉบับที่ 29 (มกราคม- ธันวาคม 2558) : 225-248.

ชาติรี ประกิตินนทการ. “สังคมและการเมืองใน สถาปัตยกรรมสยามเก่าสู่ไทยใหม่ พ.ศ.2399-2490.” ใน *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, ฉบับที่ 4 (กันยายน 2549) : 24-49.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. “คำนำพระราชพงศาวดารฉบับ หลวงประเสริฐ.” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับ กาญจนานิเทศ เล่ม 1*, 209-210. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *ตำนานพุทธเจดีย์ เล่ม 1*. พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2503.

“เทศนาจุลยุทธการวงศ์.” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับ กาญจนานิเทศ เล่ม 1*, 151-176. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.

นนทชัย ทองพุ่มพฤษ. “บทบาทหน้าที่และการออกแบบ ปรากฏในสมัยอยุธยา.” *วิทยานิพนธ์ศิลป- ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร*, 2545.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยา และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *สารสนธิสมเด็จพระ เล่ม 2*. พระนคร : โรงพิมพ์ครุสภา, 2515.

โบราณราชธานินทร์, พระยา. “ตำนานกรุงเก่า.” ใน *กรุงเก่าเล่าเรื่อง*, 61-139. กรุงเทพฯ : มติชน, 2554.

ประยูร อุสุภาวณิช [น. ณ ปากน้ำ]. *สถาปัตยกรรมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2516.

_____. *ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. “สมเด็จพระเจ้าทองลั่น.” ใน *นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย*, 58-59. หม่อมราชวงศ์ ศุภวัณย์ เกษมศรี, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดาฯ, 2554.

“พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ.” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิเทศ เล่ม 1*, 209-233. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.

“พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม).” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิเทศ เล่ม 3*, 213-452. กรุงเทพฯ : กรม ศิลปากร, 2542.

“พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติช มิวนิค กรุงลอนดอน.” ใน *ประชุม พงศาวดารฉบับกาญจนานิเทศ เล่ม 3*, 1-372. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.

“พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับวันวลิต.” ใน *รวม บันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)*, 163-248. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2546.

พิริยะ ไกรฤกษ์. *กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2555.

- มานพ ถาวรวัฒนกุล. ชุมนางอยุธยา. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.
- รักลิตา สีนเอกเอี่ยม. “การศึกษาวัฒนธรรมการ
สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทยจาก
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา.” ใน
หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
และสถาปัตยกรรมไทย, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม
2547) : 76-99.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. อยุธยา พรรณนา
ภูมิสถานและมรดกความทรงจำแห่ง
พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : อูซาคเนย์,
2551.
- สถาพร อรุณวิลาส. “พุทธปรารักษ์ ประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรมยุคต้นสยามประเทศ.” ใน
หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
และสถาปัตยกรรมไทย, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม
2547) : 14-21.
- สมคิด จิระทัศน์กุล. พัฒนาการพระปรารักษ์ในสยาม
ประเทศ. กรุงเทพฯ : อาคเนย์ กลุ่มธุรกิจ
ประกันและการเงิน, 2554.
- สมศักดิ์ รัตกุล. “การขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตามโครงการ
อุทยานประวัติศาสตร์.” ใน ศิลปกรรมสมัย
อยุธยา, 36-60. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,
2514.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย
ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- Dohring, Karl. *Buddhist (Phra Chedi)
Architecture of Thailand*. Bangkok :
White Lotus, 2000.
- Woodward, Hiram. *The Art and Architecture of
Thailand*. Amsterdam : Leiden, 2003.